

УДК 94 : 78 : [008 : 911.374.8] (477.4) «17/19»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.1.246>

Ігор Кривошея*

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО У МАЄТКОВІЙ КУЛЬТУРІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

Анотація: У статті представлений аналіз музичного мистецтва в резиденціях Правобережної України кінця XVIII – поч. XX ст. включно із вагогим впливом шляхти та польської аристократії. Розглядається музичне мистецтво як частина маєткової культури, зокрема огляд оркестрів і музикантів, а також професійних та аматорських колективів, що відіграли вагоме значення у збереженні та популяризації музичної спадщини. Висвітлено еволюцію ролі та місця музичного мистецтва в умовах культурної та політичної динаміки регіону, його поступове наповнення національними мотивами у модерну добу.

Ключові слова: музичне мистецтво, музичні інструменти, маєткова культура, думи, Правобережна Україна, польська аристократія, шляхта, соціокультурний простір

*Пам'яті історика музики
Івана Кузьмінського, який загинув
на російсько-українській війні у 2023 р.*

Музичне мистецтво, як невід'ємна складова культурної спадщини народу, відіграє ключову роль у формуванні його ідентичності, відображаючи глибинні історичні, соціальні й естетичні процеси. Культурний простір Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. формувався на перехресті між різними цивілізаційними потоками, що зумовило унікальний синтез музичних традицій, технік і жанрів.

Значущість пропонованого дослідження полягає у системному підході до аналізу музичного життя резиденцій Правобережної України, що включає в себе вивчення впливу шляхти, а особливо польської аристократії на розвиток музичного мистецтва. Адже акцентування на різних сегментах маєткової культури допомагає краще дослідити історію повсякденного життя «довгого XIX століття»¹.

Культурне життя маєтків Правобережної України знаходиться у фокусі уваги дослідників. Звернемо увагу лише на окремі дослідження, які з'явилися в кінці 1990-х рр. – першій чверті XXI ст.: брошура Івана Лісевича², монографії Тадеуша Епштейна³, Олени

---

* Кривошея Ігор Іванович – кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>; e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

¹ Шандра В.С., Крижанівська О.О., Вільшанська О.Л. Історія повсякдення як науковий підхід для вдосконалення досліджень історії України XIX – початку XX століття. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2006. Вип. 11. С. 28-39.

² Лісевич І.Т. Родом з України... (польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX ст. – на початку XX ст.). Київ: Інститут історії України, 1995. 102 с.

³ Epsztein T. Z peórom i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w. Warszawa, 2005. 592 s.

Прищепи⁴, Володимира Перерви⁵, Євгена Чернецького⁶, Божени Попьолек⁷, статті написані одноосібно Марією Казьмирчук⁸, а також у співавторстві з Наталією Мех⁹. Варта уваги стаття Івана Кузьмінського¹⁰, який загинув на війні, захищаючи Україну від Російської Федерації, у травні 2023 р.

Вивчення музичного мистецтва в резиденціях Правобережної України в контексті історії та культури кінця XVIII – початку ХХ ст. засвідчує значний науковий інтерес. Вагомий внесок у розуміння цього явища зробили дослідники Ф. Ернст¹¹, Д. Щербаківський¹², Л. Баранівська¹³, Т. Бурдейна-Публіка¹⁴, О. Ізваріна¹⁵, О. Волосатих¹⁶, К. Копержинський¹⁷, М. Загайкевич¹⁸.

Зважаючи на наявні дослідження, дану тему необхідно вивчати для історичного аналізу музичної культури Правобережної України.

Мета статті – проаналізувати музичне мистецтво в маєтковій культурі Правобережної України кінця XVIII – поч. ХХ ст. Відповідно були поставлені завдання: з'ясувати роль і місце музичного мистецтва у маєтковій культурі шляхти, польської

⁴ Прищепи О.П. «Місця зустрічі»: культурне довкілля міст Правобережної України (кінець XVIII – початок ХХ ст.). Рівне: М. Дятлик, 2019. 688 с.

⁵ Перерва В.С. Графи Браницькі: підприємці та меценати. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2010. 270 с.

⁶ Чернецький Є. Браницькі. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011. 726 с.

⁷ Popiołek B. Rytuwały codzienności. Świat szlacheckiego dworu w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej. Warszawa: Wydawnictwo Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2022. 584 s.

⁸ Казьмирчук М. Поняття «маєток» в українській культурі наприкінці XVIII – на початку ХХ ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2022. Вип. 66. С. 7-15; Казьмирчук М.Г. Ukrainian manorial estates culture in the researches at the end of the XIXth and the beginning of the XXth centuries. *Східноєвропейський історичний вісник [East European Historical Bulletin]*. 2019. Вип. 13. С. 60-67; Казьмирчук М.Г. Дослідження маєткової культури України у радянський період. *Сторінки історії*. 2021. № 52. С. 270-283.

⁹ Казьмирчук М., Мех Н. Маєткова культура України у сучасних гуманітарних та природничих дослідженнях. *Український історичний журнал*. 2021. Число 3. С. 157-169; Казьмирчук М., Мех Н. Періодизація розвитку маєткової культури України (XVIII – початок ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 2022. Число 3. С. 134-141.

¹⁰ Кузьмінський І. Музика в житті київських воєвод та губернаторів (XV–XVIII століття). *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Випуск XXXXI. 2018. С. 99-107.

¹¹ Ернст Ф. Кріпацькі капели на Україні. *Музика*. 1924. № 1-3. С. 34.

¹² Щербаківський Д. Оркестри, хори і капели в Україні за панщини. *Музика*. 1924. № 7-9. С. 141-155.

¹³ Баранівська Л.І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII–XVIII ст.: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво»; НАН України; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. К., 2001. 24 с.

¹⁴ Бурдейна-Публіка Т. Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини як складової культури Подільського краю: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури». Львів, 2009. 19 с.

¹⁵ Ізваріна О.М. Маєткова культура і музичний побут маєтків першої половини ХХ ст. як підтримка формування оперного мистецтва в Україні. *Культура і сучасність: альманах / МАКККіМ*. Київ: Мілленіум, 2010. № 2. С. 165-169.

¹⁶ Волосатих О.Ю. Музично-драматичний театр Правобережної України першої половини XIX століття в контексті міжнародних культурних зв'язків і художніх тенденцій епохи: дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво. Київ, 2008. 241 с.

¹⁷ Копержинський К. Театральне та музичне життя на Поділлі наприкінці XVIII та в перші три десятиліття XIX ст. *Записки історично-філологічного відділу*. Київ: Українська академія наук, 1926. Кн. VII–VIII. С. 113-143.

¹⁸ Загайкевич М. Музично-театральне життя першої половини XIX ст. Київ музичний. Київ: Наук. думка, 1982. С. 17-28.

аристократії Правобережної України з кінця XVIII і до початку XX ст.; дослідити соціокультурний простір повсякденного життя у маєтках; проаналізувати вплив історичних подій на музичне життя Правобережної України.

У другій половині XVIII ст. українські землі переживали часи глибоких суспільно-політичних перетворень і культурних змін, обумовлених зовнішнім впливом і внутрішньою динамікою. Цей період характеризується двома основними тенденціями: політичним підпорядкуванням Російською імперією та культурною трансформацією, що вела до поступової втрати автономії. Політика Російської імперії була спрямована на інтеграцію українських територій і ліквідацію їхніх історичних прав та привілеїв. Прикладом цього є скасування гетьманської влади Кирила Розумовського у 1764 р., що поклало кінець існуванню Гетьманщини як автономної одиниці. Важливою, з огляду на історичний контекст, також була анексія Криму (1783 р.). Паралельно, імперська політика була спрямована на зросійщення української культури й обмеження розвитку національної свідомості, що проявилось у різних аспектах суспільного життя.

Окрім внутрішніх змін на Лівобережній Україні, важливою була доля Правобережної України, що перебувала у складі Речі Посполитої. Народні повстання, такі як гайдамацький рух і Коліївщина, негативно вплинули на розвиток українських земель того часу. Три поділи Речі Посполитої, анексія її територій Росією, Пруссією та Австрією в останню третину XVIII ст. ще більше ускладнили політичний і культурний ландшафт України. Останні десятиліття століття відзначаються посиленням процесів, які призвели до зниження ролі національної еліти в розвитку української культури та її поступової інтеграції до більших імперських структур¹⁹.

Отже, остання третина XVIII ст. була добою геополітичних змін для України, яка стала свідком низки глибоких соціальних, політичних і культурних змін. Оцінюючи цей період, Микола Аркас вказує на масштабність і радикальний характер реформ, які «перевернули та понівечили усе стародавнє життя»²⁰. Українські землі під владою двох могутніх імперій – Російської та Австро-Угорської – це кульмінаційний момент, що визначив подальшу долю українців. Михайло Грушевський звертає увагу на відсутність громадського самоврядування та міцну бюрократичну структуру обох імперій, що призвело до втрати політичної окремішності та самовпорядкування українських земель²¹. Ці зміни не були простими адміністративними реорганізаціями, а мали глибокий вплив на самобутність і культурну ідентичність українського народу. Скасування автономії та знищення традиційних структур влади стерло багато з тих інституційних механізмів, які підтримували культурну та національну унікальність України. Події кінця XVIII ст. залишили глибокий слід у пам'яті нації, відображаючи трагедію втрачених можливостей і пережитих змагань за волю і незалежність.

У XVIII ст., особливо у контексті політичних змін на Правобережжі, що визначалися кордоном Речі Посполитої, простягнутим уздовж Дніпра, місцева українська шляхта

---

¹⁹ Полонська-Василенко Н. Історія України. У двох томах. 2-ге вид. Київ, 1993. Т. 2. С. 105.

²⁰ Аркас М.М. Історія України-Русі / передне слово П.М. Гвоздецького. Вид. 3-тє факс. Київ: Вища школа, 1993. С. 372.

²¹ Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / АН України, Ін-т укр. археографії, Ін-т історії України. Київ: Наук. думка, 1992. С. 440.

стигалася з процесом полонізації²². Цей процес, який не завершився повною асиміляцією, значно вплинув на культурний ландшафт регіону, зокрема на розвиток музичного мистецтва. Вплив був особливо помітним у сфері освіти, мови діловодства, офіційних установ, громадських організацій і зібрань, які переважно використовували польську мову. Ця культурна атмосфера впливала на формування музичних смаків і переваг, оскільки музичне виховання та виконавська практика часто були втілені через цей польськомовний контекст. Музика, як засіб виразу національної ідентичності, піддавалася впливу полонізації, що відбивалося у репертуарі, стилях виконання та, навіть, у музичній освіті. Польський історик Т. Епштейн зазначає, що музика завжди була присутня в культурі шляхетських маєтків, навіть там, де бракувало таланту для виконання музики, ніколи не було едукативної (навчання) без гри на інструментах і співу²³.

М. Казьмирчук і Н. Мех вдало підкреслили: «Майже всі власники маєтків створювали хори, театри, капели. Музика слугувала не тільки для розваги гостей і господарів – тут професійно зростали талановиті виконавці та цілі музичні колективи. Крім того, особливо популярною була безпосередня участь власників в організації або самому музичному чи театральному дійстві. У XIX ст. були популярними музичні й театральні змагання серед господарів, які витрачали на це чималі гроші. Менше капіталовкладень вимагав розвиток домашніх оркестрів, які стали дуже поширеним явищем у маєтках. Найбільш відомими діячами в музичному й театральному маєтковому мистецтві були Розумовські, Ґалаґани, Тарновські та ін. Саме завдяки їхнім зусиллям відбувався взаємозв'язок професійного музичного мистецтва і традицій народної музики»²⁴.

Серед музичних інструментів у маєтках найчастіше згадуються фортепіано, кларнет, піаніно, фісгармонія, скрипка, віолончель та ін. Були також механічні інструменти: піанола, аристон (шарманка). Пізніше з'являються у шляхетських будинках грамофон і фонограф. Все частіше в бібліотеках маєтків поруч із класичною, історичною чи навчальною літературою, можна було побачити також ноти і пісенники²⁵.

Шляхта, особливо та, що мешкала в районах Білої Церкви та Фастова на Київщині, пов'язана з маєтками графів Браницьких (родина Блощеневичів, Добрівських, Домашевських, Збіцьких та ін.), зазнавала інтенсивної полонізації²⁶. У контексті музичного мистецтва це означало не лише переймання польського репертуару, але й адаптацію до польських музичних звичаїв і традицій, що включали в себе як церковну музику, так і світські жанри. При дворах польських і полонізованих аристократів формувалося мовно-культурне середовище, яке особливо сприяло полонізації, включаючи музичну сферу²⁷. Українські шляхтичі, втягнуті у це середовище, приймали польські музичні звичаї, а відтак і польські музичні форми та стилі. Це зумовлювало зміни в музичному вираженні та впливало на формування музичних смаків серед шляхти.

²² Чернецький Є. Правобережна шляхта за російського панування (кінець XVIII – початок XX ст.). Джерела, структура стану, роди. Біла Церква, 2007. С. 13.

²³ Epsztein T. Z pebrom i paleta... S. 280.

²⁴ Казьмирчук М., Мех Н. Періодизація розвитку маєткової культури України... С. 138.

²⁵ Epsztein T. Z pebrom i paleta... S. 281–282.

²⁶ Грушевський М. Барська околична шляхта до кінця XVIII ст. // Грушевський М. Твори: У 50 т. Львів: Видавництво «Світ», 2003. Т. 5. С. 323–336.

²⁷ Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Київ, 1994. С. 196.

Однак важливо відзначити, що українська музична традиція продовжувала існувати та розвиватися, зберігаючи свої унікальні особливості та здатність адаптуватися до нових викликів і впливів. Взаємодія культур і музичних традицій, характерна для цього періоду, створила основу для подальшого розвитку музичного мистецтва в Україні, надаючи йому багатогранності та різноманітності. У той же час, можна впевнено стверджувати, що через знайомство правобережної шляхти з народною творчістю, передусім піснями й думами, в яких оспівувалися козацькі часи, вплинуло на формування «української школи» в польській літературі XIX ст.²⁸ В репертуарі концертів, які відбувалися у маєтках дуже камерно, не лише інструментальна музика, а також спів: оперні арії, циганські романси, українські думи, французькі меланхолійні романси тощо²⁹.

У контексті культурної еволюції Правобережної України першої половини XIX ст., важливим і цікавим є дисертаційне дослідження О. Волосатих³⁰. Її робота зосереджується на детальному вивченні музичного мистецтва в цьому регіоні, відображаючи глибину та складність культурних процесів, що мали місце у цей період. О. Волосатих систематично досліджує розвиток маєткового магнатського, аматорського й антрепренерського театрів на Правобережжі, акцентуючи на музичному компоненті цих культурних осередків³¹. Важливим аспектом її дослідження є аналіз репертуару постійних, пересувних і маєткових театрів, який відкриває інформацію про музичні уподобання й естетичні орієнтації публіки того часу. Дослідження специфіки функціонування театрів на Правобережжі дає змогу глибше зрозуміти, як саме музичне мистецтво інтегрувалось у ширший культурний контекст того періоду.

У XIX ст. театральне та музичне життя Правобережної України було позначене багатоаспектним розмаїттям. Колективи, очолювані такими діячами як Іван Штейн, Александер Ленкавський та інші, представляли широкий жанровий спектр – від драм та опер до балетів і водевілів, виконуючи їх різноманітними мовами³².

Музичні театральні вистави часто включали народні мелодії і танці, відображаючи місцеві культурні традиції. Оперні-водевілі, такі як «Казак-стихотворець» Шаховського та «Бой-жінка» Квітки-Основ'яненка, ілюстрували тісний зв'язок між музикою та драматичною дією, де пісні відігравали ключову роль у розкритті характерів і сюжету³³. Ці риси вказують на глибоку інтеграцію музичного та театального мистецтва на Правобережній Україні, що відображало багатозаровість культурних взаємовпливів у регіоні.

Вивчення музичної спадщини поміщицьких садиб України відкриває нові горизонти для музикознавства, яке прагне з'ясувати вплив маєткової культури на розвиток вітчизняних музичних традицій. Починаючи з ранніх робіт Ф. Ернста³⁴ та Д. Щербаківського³⁵ і продовжуючи сучасними дослідженнями Лариси Баранівської³⁶,

---

²⁸ Див. детальніше: *Київські полоністичні студії. «Українська школа» в польській літературі та культурі українсько-польського пограниччя*. Київ, 2005. Т. VII. 598 с.

²⁹ *Epszstein T. Z pebrom i paleta...* S. 283–284.

³⁰ *Волосатих О.Ю. Музично-драматичний театр...*

³¹ *Казьмирчук М. Маєткова культура України...* С. 157.

³² *Копержинський К. Театральне та музичне життя на Поділлі...* С. 113–143.

³³ *Загайкевич М. Музично-театральне життя...* С. 17–28.

³⁴ *Ернст Ф. Кріпацькі капели на Україні...* С. 34.

³⁵ *Щербаківський Д. Оркестри, хори і капели в Україні за панщини. Музика. 1924. № 7–9. С. 141–155.*

³⁶ *Баранівська Л.І. Гетьмансько-старшинське середовище...*

Т. Бурдейної-Публіки³⁷, ця галузь зіштовхується з певними викликами, зокрема неточностями в історичних деталях, які можуть істотно вплинути на правильне розуміння минулого.

«Музичне й театральне мистецтва, міцно пов'язані з традиціями народної культури, упродовж XIX ст. залишалися важливими частинами національних просторів, засобами їх маркування та репрезентації національної культури в ширшому світі, а водночас забезпечували міжкультурну взаємодію і сприяли стиранню соціальних бар'єрів»³⁸, зазначають українські дослідниці В. Шандра та О. Аркуша.

В останній третині XVIII ст. – на початку XIX ст. культурне життя Правобережної України було значною мірою зосереджене навколо маєтків театрів магнатів, серед яких виділяється граф Станіслав Фелікс Потоцький (1751-1805), власник маєтку у місті Тульчин. Станіслав Потоцький створив у своєму маєтку інструментальну капелу та театр, що стали центром культурної акумуляції регіону. Значну роль у музичному житті цього осередку відіграв капельмейстер оркестру Теодор Феррарі (Федір/Федорко Ковальчук), відомий за свої музичні здібності та освіту, отриману в Неаполі³⁹.

Культурний вплив маєтку С. Потоцького підкреслюється широким музично-театральним репертуаром, який включав опери, оперети й інші жанри. Зокрема, в театрі графа С. Потоцького ставилися твори таких композиторів, як Мачей Камєнський та іноземних авторів. Акторський склад був багатомовним і багатонаціональним, що відображало культурну розмаїтість регіону. Суперечливі відомості про походження Феррарі – чи він був сином садівника чи сином воєначальника – свідчать про складність культурного контексту того часу.

Музична традиція утримувати оркестр продовжувалася в маєтках Потоцьких у XIX – на початку XX ст., таких як Антоніни, Печера, Смотрич⁴⁰. Чудові садово-паркові ансамблі «Софіївка» в Умані⁴¹ та «Олександрія» у Білій Церкві⁴² неодноразово ставали концертними простором для музичних феєрій, які були обов'язковим атрибутом святкувань організованих відповідно спочатку Потоцькими, а потім місцевою адміністрацією, та Браницькими.

Музичне мистецтво резиденцій польських аристократів Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. віддзеркалює унікальність і складність культурного життя регіону. Це був час, коли музичні і театральні традиції розвивалися під впливом як місцевих, так і європейських культурних течій, і кожен маєток міг бути окремим осередком мистецької діяльності. У маєтках, таких як резиденція Потоцьких, мистецьке життя процвітало завдяки поєднанню різних форм функціонування мистецтва. Тут існували професійні капельмейстери та солісти, нерідко іноземці, які не тільки виступали, а й

---

³⁷ Бурдейна-Публіка Т. Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини...

³⁸ Шандра В., Аркуша О. Україна в XIX столітті: доба модернізації. Київ: Академперіодика, 2022. С. 517.

³⁹ Rostworowski E. Potocki Stanisław Szczęsny (Feliks) herbu Piława. *Polski Słownik Biograficzny*. Т. XXVIII. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984–1985. S. 185; Публіка Т.В. Розвиток музичного виконавства у панських маєтках на теренах Поділля XVIII – початку XIX ст. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. 2008. Вип. XII–XIII. С. 237–240.

⁴⁰ Epsztein T. Z reórom i paleta... S. 286.

⁴¹ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Ф. 442. Оп. 790а. Спр. 99.

⁴² Див. детальніше: Перерва В.С. Графи Браницькі...; Чернецький Є. Браницькі...

навчали місцевих кріпосних музикантів, що дозволяло створювати високоякісні виконавські колективи. Оркестри та театральні трупи залучали до своїх вистав професійних митців, які доповнювалися ансамблем кріпосних музикантів. Водночас існували аматорські гуртки, до яких входили освічені члени аристократії. Це були осередки самодіяльності, де мистецтво було не тільки розвагою, а й способом самовираження та культурного обміну. Така практика була взірцем для розвитку музичного та театрального мистецтва в цілому по Україні⁴³. Таким чином, маєткова культура стала плідним ґрунтом для музичного мистецтва, де поєднувалися різні форми та стилі, від класики до народних жанрів, формуючи особливий культурний шлях регіону в історії українського мистецтва.

В історії розвитку музичного мистецтва на теренах Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX ст., особливе місце займає маєток графів Ілінських у с. Романів, що у Новоград-Волинському повіті Волинської губернії. Цей маєток слугував прикладом мистецької палітри того часу, де синтезувались різноманітні аспекти маєткової культури. Ілінські, як меценати мистецтва, створили унікальну синергію між кріпосними та вільнонайнятими музикантами й артистами, об'єднуючи їх в єдиний творчий колектив. Це дозволяло організовувати вистави на високому художньому рівні, залучаючи до участі як досвідчених професіоналів, так і обдарованих аматорів з аристократичних сімей. Практика відправлення молодих талантів для навчання в Європі свідчить про устремління Ілінських до впровадження найкращих мистецьких стандартів у регіоні. Окрім культурного внеску, граф Юзеф Август Ілінський (1766–1844) запровадив практику комерційного використання маєткових мистецьких колективів, що було новаторством для того часу та засвідчує початок переходу від чисто аристократичного меценатства до більш комерційно орієнтованих форм культурної діяльності. Вільний доступ до театральних вистав у Романовому підкреслює демократизацію мистецького простору та є важливим аспектом соціальних змін у культурному житті України того періоду⁴⁴.

Музичне мистецтво переживало період інтенсивної трансформації, що виразно відображалось у житті поміщицьких резиденцій Правобережної України: Браницьких, Грохольських, Ілінських, Любомирських, Потоцьких, Сангушків, Собанських, Тишкевичів, Четвертинських та ін. Вишнівець, Дубно, Тульчин, Рівне, Острог, Межириччя, Корецьке, Мінківці й інші маєтки стали центрами культурної діяльності, де кожен осередок, зберігаючи унікальні риси, вносив вклад у розвиток національного мистецтва⁴⁵. Ці маєтки або «доми музичні», як їх влучно назвав Т. Епштейн⁴⁶, відігравали важливу роль у культурній освіті, зокрема у підготовці музикантів та акторів, включаючи кріпосних селян. Їх мистецьке життя характеризувалося особливим поєднанням аматорського ентузіазму та професійної майстерності, що дозволяло реалізувати висококультурні заходи. В цих осередках професійні артисти, часто залучені з-за кордону, працювали поруч з місцевими кріпаками, надаючи їм можливості для навчання та творчого розвитку. Примітно, що така

---

⁴³ Зосім О. Латинська літургійна традиція та українська духовна пісня. *Старовинна музика: сучасний погляд: Наук. вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського*. 2003. Вип. 24. С. 57–67.

⁴⁴ Волосатих О. «Удаване диво, або Краків'яни та гуралі» Яна Стефані – польська національна опера на кївській сцені першої половини XIX століття Ольга Волосатих. *Київське музикознавство: збірка статей*. К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського. КДВМУ ім. Р.М. Глієра, 2006. Вип. 19. С. 265–271.

⁴⁵ Корній Л.П. Історія української музики. Київ – Харків – Нью-Йорк. Частина друга, 1998. С. 81.

⁴⁶ Epsztein T. Z peórom i paleta... S. 282.

взаємодія не була випадковою, а свідчила про бажання меценатів-поміщиків, таких як Глінські, інтегрувати європейські музичні та театральні традиції у місцевий контекст, стимулюючи таким чином культурний розвиток регіону. Водночас, деякі дідичі, як от Ю. Глінський, вводили новаторські підходи до використання кріпосних митців, започатковуючи комерціалізацію мистецтва, що було відносною новинкою для українських земель⁴⁷. Отже, музичне мистецтво як частина маєткової культури стало не лише дзеркалом соціальних і культурних змін в Україні, а й важливим чинником у формуванні національної ідентичності, збереженні та розвитку музичної та театральної спадщини.

Музичне мистецтво резиденцій Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. виявляється унікальним феноменом, що інтегрує як традиційну європейську класику, так і вітчизняні народні елементи. Маєтки, зокрема ті, що належали графам Ю. Глінським у Романовому, демонстрували широту музичного спектру – від опери та балету до інструментальних концертів і камерної музики. У цих культурних осередках зібрання музичних і театральних творів містило як класицистичні трагедії та комедії, так і переробки творів Вільяма Шекспіра, що нерідко виконувалися з музичним супроводом, занурюючи глядача у світ раннього романтизму. Цей синтез жанрів відображав глибоке розуміння тогочасних поміщиків про значення музичного мистецтва для культурного життя своїх територій⁴⁸.

На Правобережній Україні музичне мистецтво стало невіддільною частиною світського життя, де репертуари маєткових і міських театрів часто перегукувалися між собою. Зокрема, великі міста та менші населені пункти мали можливість насолоджуватися творами відомих європейських авторів, таких як Франц Грільпарцер, Фелікс Дюканж, Август Коцебу, Еміль Скріб, а також визначних польських драматургів – Войцеха Богуславського, Антонія Фердинанда Жулкевського, та згодом Александра Фредро; що далі розвивалося творчістю Юзефа Ігнація Крашевського та Юліуша Коженевського⁴⁹.

Місто Київ, будучи адміністративним центром генерал-губернаторства, вирізнявся особливою культурною атмосферою. Тут відчувалася більша присутність російсько-української драматургії, зокрема творів Дениса Фонвізіна, Василя Капніста, Івана Крилова, Якова Княжніна та Миколи Хмельницького. Однак, з 1820-х років, спостерігалася тенденція до включення більшої кількості російських п'єс до репертуару порівняно з іншими містами регіону. Оперний репертуар, що був доступний у різних містах, зазвичай складався з популярних сучасних творів, таких як «Цампа» Луї Фердинанда Герольда, «Фра Діаволо» та «Фенелла» Даніеля Обера, «Севільський цирульник» і «Отелло» Джоаккіно Россіні, «Норма» Вінченцо Белліні, «Жан Паризький» Франсуа Буальде⁵⁰. З другої половини 1830-х років починається процес жанрової спеціалізації колективів, що свідчить про

---

⁴⁷ Волосатих О. Польські опери і мелодрами в репертуарі київської сцени перших десятиліть XIX ст. *Музичне мистецтво: проблеми сучасності / Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського: збірка статей*. Київ: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. Вип. 64. (Наукова думка молодих; кн. 1). С. 65-74.

⁴⁸ Медведик Ю. Українська духовна пісенстворчість XVII-XVIII століть (загальна характеристика). *Українське музикознавство*. 1998. Вип. 28. С. 94-106.

⁴⁹ Волосатих О. Рання романтична опера в Київському репертуарі першої половини XIX ст. («Замок на Чорштині, або Бойомир і Ванда» К. Курпінського). *Київське музикознавство: збірка статей*. 2007. Вип. 22. С. 18-25.

⁵⁰ Миклашевський Й.М. Музична і театральна культура Правобережної України кінця XVIII – першої половини XIX ст. Київ, 1967.

зростання професіоналізму і диференціації у мистецьких формах. Дана тенденція до розмаїття та спеціалізації в музичному мистецтві відображає більш широкі культурні зміни, що відбувалися в Україні та Європі в цей період. Вона є важливим свідченням того, як місцеві культурні осередки взаємодіяли з глобальними культурними процесами, формуючи особливу культурну ідентичність Правобережної України.

Друга декада XIX ст. характеризується розширенням музичного та театального репертуару за рахунок включення творів, що базуються на українській мові та культурі, й ознаменувався появою таких авторів, як Іван Котляревський (1769-1838) і Григорій Квітка-Основ'яненко (1778-1843)⁵¹.

Згадане культурне пробудження виявлялося не лише у виборі відповідного репертуару, але й у створенні оригінальних творів, що наслідували та продовжували традиції «Наталки-Полтавки» І. Котляревського, а також в українізації вже існуючих сценічних творів. У цей час на сценах з'являються твори, що відзначалися виразним українським колоритом, створені видатними керівниками театральних колективів Правобережжя, серед яких Ян Мілевський («Українка, або Палац зачарований») та Антоній Жмійовський («Чумак-чародій», «Засідка на привид⁵²»), що свідчить про збільшення зацікавленості до української культурної спадщини. Це не лише відображення культурних тенденцій того часу, але й важливий крок до формування національної ідентичності через музичне та театральне мистецтво у резиденціях Правобережної України.

Музичне мистецтво та драматургія в маєтках Правобережної України віддзеркалювали глобальні культурні тренди, адаптуючи світову класику до місцевих умов. Твори великих майстрів, таких як Жан-Батиста Мольєра, Вільяма Шекспіра та Вольфганга Амадея Моцарта, представлялися на сценах у формі адаптацій, часто значно скорочених і сюжетно змінених, що дозволяло враховувати специфіку аудиторії й умови вистав. На тлі сучасного літературно-мистецького процесу на сценах Правобережжя виставлялися популярні літературні твори, такі як «Людмила» Василя Жуковського, «Собор Паризької Богоматері» Віктора Гюго, «Паризькі таємниці» та «Вічний Жид» Ежена Сю, «Три мушкетери» та «Граф Монте-Крісто» Александра Дюма⁵³.

Ці твори, повні драматичної напруги та глибоких образів, відкривали перед глядачами цілі світи пригод, романтики й історичних перипетій. Особливо важливим стало втілення на сцені «Дядьков» Адама Міцкевича, інсценізованого Северином Малиновським у 1830-х роках, що представляло культурну подію великої ваги, презентовану «за бажанням публіки» в травні 1832 р. Ця вистава, заснована на творі А. Міцкевича, відображала дух часу, об'єднуючи літературну глибину з музичною виразністю та сценічною креативністю. Отже, музичне мистецтво у резиденціях Правобережної України не лише відображало панівні європейські тенденції, але й активно впливало на формування унікальної культурної атмосфери регіону, збагачуючи його інтелектуальне та духовне життя.

Особливість маєткової культури полягала у тому, що вона не лише підтримувала існуючі традиції, а й сприяла їх розвитку через систематичну підготовку мистецьких кадрів.

---

⁵¹ Чудінова І.А. Клирошани – українці Олександрівського монастиря (до питання ролі українських впливів на становлення петербурзької культури). *З історії української музичної культури*. Київ, 1991. С. 53–63.

⁵² Шамасева К.І. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст. Київ, 1996.

⁵³ Щербинін Ю. Біля джерел музичної освіти в Харкові. *Українське музикознавство*. 1971. Вип. 6. С. 228–237.

Професійне навчання музикантів здійснювалося як на місці – за участю вільнонайманих фахівців, так і за кордоном, що відкривало кріпакам шлях до професійної музичної кар'єри.

У 1858 р. подільська шляхта організувала благодійний концерт у Літині, метою якого був збір коштів на завершення будівництва місцевого костелу: «У його програмі звучали музичні твори для фортепіано й скрипки, а також вокальні партії з арій Верді та Россіні»⁵⁴.

У маєтках звучала також музика Бетховена і Моцарта, Баха і Штрауса, Шопена і Шуберта⁵⁵ й інших композиторів. У той же час, «довге ХІХ століття» збагатило репертуар музичного мистецтва творами польської національної композиторської школи, що відображає культурний обмін і взаємовплив між різними народами та традиціями регіону. Композитори Мачей Каменський, Ян Стефані, Юзеф Ельснер, Кароль Курпінський і Кароль Ліпінський стали символами польського музичного ренесансу, їхні опери «Зоська», «Фрозина, або Сім разів одна», «Соломонів суд», «Король Локетек», «Александр і Апеллес», «Замок на Чорштині, або Бойомир і Ванда», «Руїни Вавілоу», «Чиншова шляхта» заслужено зайняли визначне місце в культурному житті регіону⁵⁶. Вищезгадані твори, що поєднують класичні європейські традиції з національним колоритом, стали мостом між різними культурами, пропонуючи слухачам можливість зануритися у світ високого музичного мистецтва. Вони не лише відображали музичні смаки того часу, а й сприяли розвитку національної самосвідомості, вносячи важливий вклад у формування музичної ідентичності регіону.

Неодноразово з успіхом представляв свої твори в різних містах Правобережної України відомий польський піаніст і композитор, основоположник музикального ХХ ст. Кароль Шимановський (1882–1937), який народився у с. Тимошівка Чигиринського повіту Київської губернії. Виступаючи у 1916 р. на благодійному концерті у фонді Товариства допомоги жертвам війни, він уперше представив в Умані свої знамениті «Міфи»⁵⁷. Окрім того, в український період своєї творчості К. Шимановський написав також сонату (1904), оперу «Хагіт» (1913), кілька симфоній (1910, 1916), цикл «Маски» (1916) й ін.

Отже, кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. був періодом бурхливого розвитку музичної культури на Правобережній Україні, який відзначався зростанням інтересу класичної музики та народної музики. Вплив шляхти та польської аристократії на розвиток музичного мистецтва у Правобережній Україні був важливим і невід'ємним чинником у формуванні музичної культури цього регіону. Власники значних маєтків, такі як Потоцькі, Глінські, Сангушки й інші вкладали великі кошти у створення оркестрів та організацію музичних заходів, що сприяло розвитку концертної інфраструктури. Зацікавленість музикою для окремих нащадків польської шляхти трансформувалася у професійну діяльність (К. Шимановський). Маєткові оркестри та музиканти відігравали важливу роль у музичній культурі регіону. Вони транслювали, а також створювали музику, яка відображала дух епохи та національну ідентичність.

---

⁵⁴ Прищепя О.П. «Місця зустрічі»... С. 267.

⁵⁵ Epszstein T. Z reogram i paleta... S. 282–287.

⁵⁶ Волосатих О.Ю. Музично-драматичний театр...

⁵⁷ Лісевич І.Т. Родом з України... С. 84.

Ihor Kryvosheia

Musical Art in the Residences of Right Bank Ukraine of the late 18 – early 20 centuries

Abstract: Musical art, as an integral part of a nation's cultural heritage, plays a key role in the formation of its identity, reflecting deep historical, social and aesthetic processes. The cultural space of Right Bank Ukraine of the late 18 – early 20 centuries, was formed at the crossroads between various civilization streams, which led to a unique synthesis of musical traditions, techniques and genres.

The article presents an analysis of musical art in the residences of Right Bank Ukraine at the late 18 – early 20 centuries, including the significant influence of the nobility, especially the Polish aristocracy. Musical art is considered as a part of estate culture, in particular, an overview of orchestras and musicians, as well as professional and amateur groups, which played a significant role in the preservation and popularization of musical heritage. The evolution of the role and place of musical art in the conditions of cultural and political dynamics of the region, its gradual filling with national motifs in the modern era is highlighted.

So, the late 18 – early 20 centuries, was a period of rapid development of musical culture in Right Bank Ukraine, which was marked by the growth of interest in classical music and folk music. The influence of the nobility and Polish aristocracy on the development of musical art in Right-Bank Ukraine was an important and integral factor in the formation of the musical culture of this region. Owners of large estates, such as Pototski, Ilinski, Sangushki, and others, invested heavily in creating orchestras and organizing musical events, which contributed to the development of the concert infrastructure. Interest in music for some descendants of the Polish nobility transformed into a professional activity (K. Szymanowski). Estate orchestras and musicians played an important role in the musical culture of the region. They broadcast as well as created music that reflected the spirit of the era and national identity.

Keywords: musical art, musical instruments, estate culture, dums, Right-Bank Ukraine, Polish aristocracy, nobility, socio-cultural space